

Sebastian Taboń* <https://orcid.org/0000-0002-7348-2173>

Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Brzegu

e-mail: seba.tabol@gmail.com

https://doi.org/10.25312/2083-2923.21_09st

Polsko-czeskie kontakty filozoficzne od czasów najdawniejszych do lat siedemdziesiątych XX wieku

Streszczenie: Współpraca między czeskimi i polskimi filozofami rozpoczęła się w momencie pojawienia się uczelni w Pradze i Krakowie. Ich intensywność zaznacza się pod koniec XIX wieku, gdy oba kraje nie były jeszcze niepodległe. Wtedy z czeską Pragą współpracowały ośrodki naukowe we Lwowie i Krakowie. Dzięki współpracy między polskimi a czeskimi uczonymi dorobek filozoficzny obu narodów mógł być prezentowany na konferencjach, kongresach oraz podczas spotkań towarzystw propagujących myśl polską oraz czeską.

Słowa kluczowe: Czechi, Polska, współpraca czesko-polska, filozofia.

Wstęp

Bliskość granic Czech oraz Polski powoduje, że relacje między tymi narodami budowane są już od początku ich państwowości. Dostrzega się, iż Czechów z Polakami wiele łączy: kultura, pochodzenie słowiańskie. Niestety, filozofia czeska jest słabo znana wśród polskich filozofów i w polskim społeczeństwie. Dlaczego tak się dzieje? Podstawową przyczyną takiego stanu rzeczy jest zbyt mała liczba tłumaczonych czeskich dzieł filozoficznych. Najbardziej znanymi czeskimi filozofami w Polsce są: Jan Amos Komeński, Tomáš Garrigue Masaryk oraz Jan Patočka.

* Sebastian Taboń – doktor językoznawstwa i pedagogiki, pracownik Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Brzegu, nauczyciel języka polskiego w Zespole Szkół Ekonomicznych w Opolu i Państwowym Liceum Ogólnokształcącym nr 3 z Oddziałami Dwujęzycznymi w Opolu. Swoje zainteresowania badawcze koncentruje na polskiej i czeskiej filozofii edukacji oraz stosunkach polsko-czeskich w zakresie pedagogiki i filozofii. Autor monografii: *Istota czytania* (2005), *Cywilizacja. Refleksje humanisty* (2013), *Edukacja regionalna w szkole średniej* (2014).

Celem niniejszego opracowania jest ustalenie kontaktów naukowych między polskimi a czeskimi filozofami od czasów najdawniejszych po współczesność. Rozpoczynając analizę współpracy między polskimi a czeskimi uczonymi, należy uczciwie przyznać, iż Uniwersytet Karola w Pradze wykształcił wielu Polaków, którzy tworzyli polską inteligencję, wzmacniając nasze państwo, co także przyczyniło się do reaktywowania uczelni krakowskiej w 1400 roku. Czescy uczeni przyczynili się również do odbudowy uczelni krakowskiej, zasilając jej kadrę. Ograniczone możliwości artykułu nie pozwalają dokładnie wskazać na efekty współpracy między polskimi i czeskimi naukowcami na polu filozofii. Moim celem było przede wszystkim wskazać, iż współpraca między uczonymi obu narodów była bogata. Niestety nie ma tu także miejsca na jednoznaczną odpowiedź na pytanie: Jaka część polskiego środowiska filozoficznego była Czechom znana i na ile czescy filozofowie orientowali się w dorobku polskich filozofów? Praca wskazuje na szereg innych szlaków, które należałoby głębiej zbadać, lecz wymaga to odrębnego opracowania.

Współpraca polsko-czeska do roku 1918

Analizując kontakty naukowe między Polakami a Czechami na polu filozofii, należy zauważyć, iż w czasach zaboru austriackiego na terytorium polskim funkcjonowały dwa ośrodki akademickie: Lwów oraz Kraków. W Czechach natomiast swoją egzystencję naukową zaznaczał tylko jeden ośrodek: Praga. Władza austriacka nie starała się o rozwój Czechów czy Polaków. Zaniedbania władzy przyczyniły się do tego, że podupadło szkolnictwo, w tym wyższe. Jednak polscy, jak i czescy filozofowie starali się w tej trudnej sytuacji funkcjonować naukowo na wysokim poziomie, informując się wzajemnie o dokonaniach naukowych, zwoływanych spotkaniach, konferencjach czy opublikowanych pracach. Zaborca poprzez system policyjny oraz ostrą cenzurę starał się życie naukowe mocno hamować¹. Na tle tej niekorzystnej sytuacji wyjątkowo korzystnie wypada Kraków i Praga. Obie uczelnie funkcjonujące od XIV wieku przetrwały rozbiory, choć pod różnymi nazwami. Jednak uczelnie w Krakowie, jak i w Pradze, utraciły znaczną autonomię. Pewną niezależność uzyskał Uniwersytet Karola-Ferdynanda w Pradze, gdy w 1882 roku uczelnię podzielono na czeską i niemiecką.

Instytucją, która wspierała współpracę między polskimi a czeskimi filozofami, była Akademia Umiejętności, powołana w 1872 roku w Krakowie, w której czescy naukowcy odgrywali ważną rolę. Powołanie Akademii ma związek z nadaniem Galicji autonomii, co doprowadziło do ożywienia życia, także naukowego. Akademia nawiązała kontakty z uczonymi z różnych państw, w tym z uczonymi czeskimi². Należy także

¹ A. Hinc, *Kontakty między towarzystwami naukowymi na ziemiach polskich pod zaborami – stan i potrzeby badań*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2013, t. LXXII, s. 96.

² J. Dybiec, *Związki Akademii Umiejętności w Krakowie z nauką czeską i słowacką w latach 1873–1918*, [w:] I. Stasiewicz-Jasiukowa, J. Janko (red.), *Z dziejów polsko-czeskich i polsko-słowac-*

nadmienić, iż Akademia ta nie została by powołana decyzją Franciszka Józefa I, gdyby w jej tworzenie nie włączyli się także Czesi³. Akademia Umiejętności powstała z przekształcenia Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, które powstało w 1815 roku. Ówczesne Towarzystwo przekształcił w Akademię (na polecenie cesarza) Czech Josef Jireček, piastujący obowiązki ministra wyznań i oświaty. Nim to nastąpiło, minister zaprosił Józefa Majera – ówczesnego prezesa Towarzystwa Naukowego Krakowskiego na rozmowę do Wiednia, by ustalić harmonogram prac, które przyczynią się do przekształcenia Towarzystwa. W 1873 roku odbyło się pierwsze walne posiedzenie publicznej akademii, podczas którego powołano trzech czeskich uczonych na członków Akademii Umiejętności. Byli nimi: Josef Jireček (filolog), František Palacký (historyk) i Karl Rokitský (lekarz). Wśród pierwszych członków Akademii nie było początkowo filozofów. Jednak najliczniejszą grupę członków-cudzoziemców stanowili Czesi⁴. Pierwszym Czechem, który został członkiem Akademii Umiejętności był Václav Vladivoj Tomek, który z wykształcenia był historykiem. W roku akademickim 1885/1886 Uniwersytet Karola w Pradze obdarzył go honorowym doktoratem. Na polu nauki miał wielkie zasługi. Napisał bardzo znaczące dzieła: *Historia miasta Pragi* (12 tomów)⁵, *Historia królestwa czeskiego*, *Historia mocarstwa austriackiego*. Odegrał wielką rolę w odradzającym się państwie. Jego historyczne książki formowały ludność czeską nie tylko na płaszczyźnie świadomości historycznej, ale również kształtowały Czechów pod kątem filozofii dziejów Czech. W 1882 roku po podziale uczelni praskiego uniwersytetu na część czeską i niemiecką został powołany na stanowisko rektora części czeskiej. Działal także na polu politycznym. Był prywatnym nauczycielem dzieci Františka Palackiego. Pisał po czesku i niemiecku.

Kolejnym czeskim filozofem wchodzącym w skład Akademii był Jaroslav Goll, który został powołany do tego szacownego gremium w 1900 roku. Choć doktorat obronił z filozofii, jednak jego zainteresowania naukowe poszły w kierunku historii.

Patrząc z drugiej strony, od strony czeskiej, należy przywrócić się działalności Czeskiej Akademii Nauk i Sztuki (*Česká akademie věd a umění*). ČAVU zaczęła swoją działalność w 1890 roku. ČAVU powstała z przekształcenia Królewskiego Czeskiego Towarzystwa Naukowego (Královská česká společnost nauk), założonego w 1784 roku. Pierwszym polskim filozofem, który został członkiem Czeskiej Akademii Nauk i Sztuki był Władysław Mieczysław Kozłowski, który został nim w 1926 roku. Polski uczyony utrzymywał kontakty z czeskim środowiskiem filozoficznym przed 1914 rokiem. Polegały one na publikowaniu w czeskich periodykach naukowych swoich artykułów,

kich kontaktów naukowych. Wydawnictwo Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN, Warszawa 1990, s. 34.

³ H. Lichočka, *Akademia Umiejętności (1872–1918) i jej czescy członkowie*, „Prace Komisji Historii Nauki PAU” 2015, t. XIV, s. 41.

⁴ R. Majakowska, *Poczet członków Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1872–2000*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków 2006.

⁵ Za napisanie tej książki władze Pragi nadały mu tytuł honorowego obywatela miasta Pragi.

tłumaczeniu dzieł czeskich filozofów, w tym książki Tomaša G. Masaryka *Rewolucja światowa*. Po I wojnie światowej Kozłowski jeździł do Pragi na Uniwersytet Karola, na którym wygłaszał wykłady. Starał się także wraz z czeskimi filozofami przygotować zjazd filozofów słowiańskich. Pod koniec lat 20. XX wieku Kozłowski przebywał w Pradze dwa lata, biorąc aktywny udział w tworzeniu Biblioteki Słowiańskiej⁶.

Warto w tym miejscu wspomnieć osobę Oldřicha Kramářa, który będąc Czechem, starał się o posadę kierownika Katedry Filozofii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Miało to miejsce w 1876 roku, w którym austriackie Ministerstwo Wyznań i Oświaty wyraziło oficjalną zgodę na ogłoszenie konkursu na wolną katedrę. Niestety Czech nie wygrał konkursu z wielu względów: nie był z Krakowa, nie był znany polskim profesorom, nie miał żadnych listów polecających. Poza tym Kramář nie szukał wsparcia osób, które mogłyby w jego staraniach wydatnie mu pomóc. Atutem w rozmowach z kolegium profesorskim, które miało wyłonić nowego kierownika, nie był również dorobek naukowy czeskiego filozofa. Rozprawy, które Czech zgłosił do oceny, to – jedna książka, poza tym powoływał się na prace, które były przygotowywane do druku⁷. Należy także wskazać, że spośród pozostałych czterech kandydatów starających się o wakującą katedrę, Kramář najszybciej uzyskał stopień doktora filozofii w 1869 roku na Uniwersytecie Karola w Pradze. Ponadto czeskiego uczonego kojarzono z herbartyzmem, który w Krakowie był traktowany już jako nurt niezbyt nowoczesny. Kramář w swoich publikacjach umieścił swoje metafizyczne poglądy, które przez kolegium profesorskie także zostały negatywnie ocenione jako odrealnione i niedopracowane⁸.

W 1911 roku na IV Międzynarodowym Kongresie Filozoficznym, który odbył się w Bolonii, wysunięto postulat, aby zwołać Zjazd Słowiańskich Filozofów. Pomysł ten wpłynął na późniejsze naukowe kontakty filozoficzne między polskimi i czeskimi uczonymi⁹. Słowiańscy filozofowie spotkali się w bolońskim hotelu San Marco (św. Marka), w spotkaniu tym wzięło udział 24 filozofów, a przewodniczył mu Wincenty Lutosławski. Jednak podczas tego spotkania to Czesi wystąpili z inicjatywą zorganizowania zjazdu. Plany były ambitne, aby zjazd odbył się w Pradze jeszcze w 1912 roku. Sekretarzem komitetu organizacyjnego został Czech, Antonin Uhliř. Niestety zjazd nie odbył się w planowanym 1912 roku. Mógł się odbyć w 1914 roku, ale w przygotowaniach niestety przeszkodziła wojna. Po zakończeniu I wojny światowej i uzyskaniu niepodległości przez wiele państw słowiańskich, idea zwołania zjazdu

⁶ M. Ďurčanský, *Członkostwo zagraniczne polskich i czeskich uczonych w akademiach narodowych: PAU i ČAVU*, „Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności” 2004, nr 6, s. 204.

⁷ Cz. Głombik, *Impulsy i zbliżenia. Siedem szkiców z dziejów czesko-polskich kontaktów filozoficznych*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1996, s. 77–82.

⁸ Cz. Głombik, *Impulsy i zbliżenia...*, dz. cyt., s. 94–96.

⁹ W.M. Kozłowski, *IV Kongres Filozoficzny Międzynarodowy w Bolonii*, „Kurier Warszawski” 1911, nr 109, 110, 114; S. Stark, T. Strumiłło, *IV Międzynarodowy Kongres Filozoficzny w Bolonii*, „Ruch Filozoficzny” 1911, nr 5, s. 89–99; M. Straszewski, *Czwarty Międzynarodowy Kongres Filozofii w Bolonii*, „Przegląd Powszechny” 1911, t. 110, s. 313–337.

filozofów słowiańskich odżyła na nowo. Kiedy sytuacja wewnętrzna wielu państw słowiańskich względnie się unormowała, postanowiono znów poczynić starania, aby ów zjazd przygotować i przeprowadzić. Wielkim propagatorem zjazdu był Polak – Stefan Błachowski. Proponował także, aby powołać do istnienia periodyk filozoficzny, na łamach którego czescy, jak i polscy filozofowie mogliby prezentować swoje wywoły naukowe, co w dalszej kolejności mogłoby zbliżyć kulturowo i naukowo Czechów oraz Polaków. Co prawda, w polskiej rzeczywistości naukowej funkcjonowały takie periodyki filozoficzne, jak: „Przegląd Filozoficzny”, „Kwartalnik Filozoficzny” czy „Ruch Filozoficzny”, jednak Błachowski nie widział możliwości, aby na ich łamach można było prezentować z dużym zaangażowaniem dorobek słowiańskich filozofów, także czeskich.

Proponowano, aby zjazd odbył się w Pradze, ponieważ miasto to stanowi centrum słowiańskiej Europy. Poza tym w Pradze mieszkał i pracował T.G. Masaryk – wybitny filozof, który był w stanie przyczynić się do tego, by słowiańscy filozofowie chętnie przyjechali do Pragi na ów zjazd. Żywą dyskusję o zjeździe w Pradze podejmowało wiele filozoficznych czeskich periodyków, w tym „Česká mysl” oraz „Ruch filosofický”.

Bardzo interesującą propozycję związaną ze zwołaniem Zjazdu Filozofów Słowiańskich przedstawił czeski filozof Emanuel Rádl, który uważał, że w zjeździe powinni wziąć udział także inni filozofowie spoza słowiańskiego kręgu kulturowego, ale mający orientację w dokonaniach filozofii słowiańskiej, co może przyczynić się do obiektywnej oceny jakościowej, jak i ilościowej dorobku. Propozycja Rádl'a okazała się na tyle interesująca, że zwrócono się do Antonina Uhlířa – koordynatora prac przygotowujących zjazd, by do współpracy zachęcił większe grono filozofów.

Współpraca w latach 1918–1945

Po odzyskaniu niepodległości przez Czechosłowację i Polskę można było mówić o nieskrępowanej współpracy między czeskimi i polskimi filozofami. Ponadto kontakty czeskich i polskich filozofów nie ograniczały zakazy zaborców. Polacy, jak i Czesi, byli w tych naukowych kontaktach bardzo aktywni. Jednak najpierw należało utworzyć odpowiednie struktury organizacyjne i instytucjonalne¹⁰. Kontakty naukowe między Polakami i Czechami w dużej mierze zależały od stosunków politycznych między tymi narodami. W ramach monarchii habsburskiej stosunki między polskimi i czeskimi filozofami nie napotykały większych problemów. Jednak, kiedy rozpoczął

¹⁰ J. Zumr, *Rozdział z polsko-czeskiej współpracy w filozofii*, „Edukacja Filozoficzna” 2000, vol. 29, s. 391.

się spór graniczny między Polską a Czechosłowacją po 1918 roku, wpłynął on na jakość, jak i ilość spotkań naukowych¹¹.

Znaczna poprawa stosunków naukowych polsko-czeskich pojawiła się po roku 1924, gdy linia graniczna między Polską a Czechosłowacją została w końcu ustalona, podpisane zostały także umowy gospodarcze oraz inne dokumenty¹². Poza tym ustabilizowana sytuacja polityczna i gospodarcza obu krajów także wpłynęła pozytywnie na współpracę. Kontakty między filozofami zwiększyły się, coraz więcej Czechów oraz Polaków wygłaszało na uniwersytetach polskich oraz czeskich swoje wykłady gościnne, aktywnie także pracowali w towarzystwach naukowych. W 1928 roku ówczesny rektor Uniwersytetu Karola w Pradze prof. Otto Grosser wystosował do każdego wydziału uczelni list, aby uczcić 10-lecie odzyskania niepodległości przez Polskę. Niestety w latach 30. XX wieku stosunki między Czechosłowacją a Polską znów się pogorszyły, co także miało wpływ na współpracę naukową między filozofami. Zauważył to ówczesny rektor Uniwersytetu Karola w Pradze prof. Gustav Friedrich, który zaproponował, by zwrócić się do polskich i czeskich uniwersytetów o wyjaśnienie sytuacji, jaka zaistniała między oboma narodami. Była to próba załagodzenia konfliktów między Polakami i Czechami przynajmniej na polu naukowym. Inicjatywę tę poparł nawet minister spraw zagranicznych Czechosłowacji Kamil Kořta (także profesor z Wydziału Filozoficznego UK w Pradze). Z niewiadomego powodu postanowiono nie nadawać tej sprawie toku publicznego i nie kontynuować jej. Innego zdania był rektor UK prof. Gustav Friedrich¹³.

Czeskim filozofem, który interesował się naukowymi dokonaniem polskich uczonych, był Josef Tvrđý. Pracował na Uniwersytecie w Bratysławie oraz Brnie. Współpracę naukową nawiązał z polskim filozofem prof. Joachimem Metallmannem, który interesował się filozofią przyrody, podobnie jak Tvrđý, co potem skutkowało osobistą przyjaźnią obu uczonych. Do naszych czasów zachowała się skromna korespondencja tych naukowców (jedynie 8 listów¹⁴), która powstała między 1933 a 1938 rokiem. Posyłali sobie swoje prace, artykuły, syntezy, recenzje. Tvrđý (interesował się psychologią) i Metallmann (zainteresowany fizyką) doszli do przekonania, że obie te nauki – psychologia oraz fizyka także mogą wziąć udział w wypracowaniu syntez metafizycznych¹⁵. Tvrđý przetłumaczył jeden artykuł Metallmanna na język czeski *Elementy příčinného determinismu* i został on opublikowany w czeskim pe-

¹¹ M. Ďurčanský, *Od niezgody do bratniej serdeczności i z powrotem: Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Karola w Pradze a współpraca z nauką polską (1918–1938)*, „Historia Slavorum Occidentis” 2015, nr 1, s. 143 i nast.

¹² Tamże, s. 145.

¹³ Tamże, s. 146 i nast.

¹⁴ Listy te zostały opublikowane w pracy: H. Pavlincová, *Listek do kroniky česko-polských filozofických vztahu*, [w:] *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, 2001, nr 48B, s. 135–161.

¹⁵ P. Mlynařčík, *Josef Tvrđý a filozofia polska*, „Studia z Filozofii Polskiej” 2010, t. 5, s. 206.

riodyku filozoficznym¹⁶. Metallmann recenzował książki Tvrdego. Recenzję jednej z nich – *Soudobá filosofie polska* opublikował w czeskiej prasie naukowej¹⁷. Natomiast recenzję innej książki czeskiego uczonego *Logika* Metallmann umieścił w polskim czasopiśmie naukowym¹⁸. Należy wskazać, iż w *Logice* Tvrdí odwołuje się do prac i poglądów Metallmanna, omawiając determinizm. Jednak przy bliższym zapoznaniu się z poglądami autorów na logikę można zauważyć, iż obaj mają inne podejście do indukcji oraz determinizmu, lecz ich konkurujące ze sobą poglądy nie wpłynęły na ich osobiste relacje. Gdyby ich życie nie zakończyło się tragicznie podczas II wojny światowej (obaj zginęli w obozach koncentracyjnych), zapewne ich dalsza dyskusja naukowa przyniosłaby większe owoce. Tvrdí oraz Metallmann starali się udostępnić filozofię polską i czeską swojemu środowisku naukowemu.

W latach 20. i 30. XX wieku wielkie zainteresowanie czeskich filozofów wzbudziła praca Władysława Tatarkiewicza *Historia filozofii*. Recenzje tej książki ukazały się w czeskich periodykach naukowych: „Česká mysl” oraz „Ruch filosofický”. W jednej recenzji wskazano, iż praca Tatarkiewicza jest wielkim dokonaniem, o dużych walorach naukowych. Recenzent (podpisany tylko inicjałem „B.”) wskazuje, iż Tatarkiewicz uważa myślenie filozoficzne za wyższą metodę rozumienia historii myśli człowieka. Ponadto praca w sposób jasny wyjaśnia, na czym polega rozwój myślenia filozoficznego¹⁹.

W latach 20. XX wieku starano się przede wszystkim bazować na starych kontaktach jeszcze sprzed niepodległości obu narodów. Zapraszano przede wszystkim naukowców z ośrodków we Lwowie i Krakowie. W czeskich periodykach filozoficznych opisywano, recenzowano II Polski Kongres Filozoficzny, który odbył się w Warszawie w dniach 23–28 września 1927 roku i został zorganizowany przez środowisko filozofów skoncentrowanych wokół Uniwersytetu Warszawskiego. Na kongres przybyła również delegacja czeska w osobach: Karel Vorovka, Bohuš Tomsa, Ferdinand Pelikán²⁰. Co się tyczy Vorovki należy nadmienić, iż ten czeski filozof korespondował z wieloma polskimi filozofami, m.in. z: Tadeuszem Kotarbińskim, Władysławem Tatarkiewiczem, Kazimierzem Twardowskim oraz Janem Łukasiewiczem²¹. Z pozostałymi delegatami początek współpracy z uczonymi z Polski sięga roku 1925. To właśnie w tym roku Karel Vorovka został zaproszony do Warszawy do Instytutu Filozofii. Wizytę tę przygotował prof. Tomasz Parczewski. Vorovka miał wtedy okazję poznać,

¹⁶ J. Metallmann, *Elementy příčinného determinismu*, „Ruch filosofický” 1933/1934, nr 10, s. 40, 61–69, oraz J. Metallmann, *Elementy příčinného determinismu*, „Ruch filosofický” 1936/1937, nr 11, s. 8–16.

¹⁷ J. Metallmann, *O współczesnej filozofii polskiej*, „Epoka” 1932, nr 12, s. 12–13.

¹⁸ J. Metallmann, *Logika*, „Kwartalnik Filozoficzny” 1939, nr 1, s. 84–91.

¹⁹ [bez autora], *Władysław Tatarkiewicz, Historia filozofii, I. Filozofie starověká a středověká*, str. 396, II. *Filozofie novověká*, str. 312. – Lvov, 1931, „Česká mysl” 1931, nr 5, s. 467–468.

²⁰ [Ki], *Zprawy*, „Česká mysl” 1930, nr 5, s. 478 i nast.

²¹ H. Pavlincová, *Karel Vorovka. Cesta matematika k filozofii*, Wydawnictwo Filosofický ústav AV ČR, Praha 2010, s. 216 i nast.

oprócz wymienionych wcześniej polskich filozofów, także: Jana Łukasiewicza, Stanisława Leśniewskiego, Mariana Borowskiego, Bolesława J. Gaweckiego. Vorovka przyjechał do Warszawy, jeszcze raz tym razem w 1927 roku, uczestnicząc w II Polskim Kongresie Filozoficznym, który odbył się w Warszawie²². Podczas tego kongresu, jak stwierdza Kazimierz Szałata:

Karel Vorovka mówił o powrotach materializmu w filozofii, przewidując w przyszłości kolejny taki powrót. Tendencja do pojawiania się czasem pożytecznych hipotez materialistycznych tkwi w samym naszym umyśle. Warto przy tym zauważyć, że czeski filozof przedstawiając różne postacie materializmu zaledwie tylko wymienił nazwisko Marksa. Broniąc się zaś przed przytoczoną przez Bierdiajewa wizją skutków narzuconej ideologii marksistowskiej, jak to miało miejsce w porewolucyjnej Rosji, Karol Vorovka doprecyzował swoją wypowiedź mówiąc, iż widzi wiele pożytku w nawrotach pewnej hipotezy materialistycznej, która daje impuls do rozwoju nauk przyrodniczych, medycyny, ale nie sądzi, by groził nam powrót do zredukowania wszystkiego do poziomu materii, co byłoby rzeczywiście groźne i szkodliwe²³.

Natomiast w latach 30. XX wieku przeważali uczeni z innych ośrodków, przede wszystkim z Warszawy i Poznania. Jednak bardzo dużą rolę odgrywały osobiste kontakty między uczonymi czeskimi i polskimi²⁴. Takie ożywione kontakty z polskimi filozofami nawiązał wspomniany wcześniej Karel Vorovka. W 1925 roku wyjechał do Warszawy na zaproszenie Instytutu Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego. Podczas pobytu w Polsce troszczył się o Vorovkę prof. Tomasz Parczewski. Vorovka miał okazję przeprowadzić wiele owocnych rozmów z Tadeuszem Kotarbińskim, Stanisławem Leszczyńskim, Janem Łukasiewiczem, Bolesławem Gaweckim. Miał wtedy okazję przekonać się o wysokim przygotowaniu merytorycznym polskich filozofów i przyznał podczas jednego z takich spotkań, że polscy filozofowie reprezentują wyższy poziom niż ich czescy koledzy²⁵. Vorovka także wygłosił w języku francuskim referat „Science, philosophie, religion”, który następnie został wydrukowany w tej wersji w „Ruchu Filozoficznym”²⁶. Do Warszawy Vorovka przybył dwa lata później w 1927 roku, biorąc udział w II Polskim Zjeździe Filozoficznym i wygłaszając referat „Recidivy materialismu ve filozofii”²⁷. Na tym zjeździe podziwiano precyzyjność wypowiedzi czeskiego filozofa oraz umiejętność przybliżania uczestnikom swoich przemyśleń w taki sposób, że nikt nie miał problemu z ich zrozumieniem, pamiętając, iż

²² Tamże, s. 220–228.

²³ K. Szałata, *Obraz filozofii polskiej na kongresach i zjazdach dwudziestolecia międzywojennego*, „Rocznik Historii Filozofii Polskiej” 2009/2010, nr 23, s. 83.

²⁴ M. Ďurčanský, *Od niezgody...*, dz. cyt., s. 160.

²⁵ H. Pavlincová, *Karel Vorovka...*, dz. cyt., s. 223.

²⁶ K. Vorovka, *Science, philosophie, religion*, „Ruch Filozoficzny” 1925, nr 7–8, s. 193–207.

²⁷ Tenże, *Recidivy materialismu ve filozofii*, „Ruch Filozoficzny” 1927, nr 2, s. 71–73. Tekst także ukazał się w materiałach pokongresowych: K. Vorovka, *Powroty materializmu w filozofii*, [w:] *Księga pamiątkowa Drugiego Zjazdu Filozoficznego*, „Przegląd Filozoficzny” 1928, nr 1–2, s. 8–14.

Vorovka wygłaszał swój odczyt w języku francuskim. Vorovka uczestniczył w grupie, w której znajdowali się przede wszystkim logicy, dyskutując z polskimi i zagranicznymi uczonymi do późnych godzin nocnych²⁸. Po przyjeździe do Pragi nie ukrywał swojego rozczarowania, że jak dotychczas kongres słowiańskich filozofów nie odbył się w Czechosłowacji²⁹. Nastąpiło to dopiero w 1929 roku, choć starania czeskich filozofów sięgają czasów sprzed I wojny światowej.

Analizując współpracę między polskimi a czeskimi filozofami, należy dodać, że w latach 1922–1937 na wykłady gościnne wygłoszone na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola w Pradze nie został zaproszony żaden polski filozof. Przeważają natomiast polscy naukowcy, którzy reprezentowali takie dyscypliny jak: historia, językoznawstwo, orientalistyka, psychologia oraz historia literatury³⁰.

Analizując listę osób, które otrzymały honorowy doktorat od Uniwersytetu Masaryka w Brnie (uczelnia powołana w 1919 roku), dowiadujemy się, iż jak do tej pory tylko jeden polski uczony otrzymał tę godność, a jest nim Tadeusz Zieliński (1930). Jednak uczony ten reprezentował historię oraz filologię klasyczną. Dokonano także analizy doktoratów honorowych (od 1990) udzielonych przez Uniwersytet Pałacowego w Ołomuńcu. Tutaj także tylko jeden Polak (filozof) otrzymał to wyróżnienie, a jest nim prof. Czesław Głombik (2005)³¹.

Należy wspomnieć prof. Władysława M. Kozłowskiego, który utrzymywał aktywny kontakt naukowy z czeskimi filozofami: Františkem Drtiną, Josefem Tvrđym, Františkem Krajčim czy z Tomášem Masarykiem. Kozłowski odbył wiele wizyt na terytorium Czech, także wtedy, gdy ten kraj nie był jeszcze niepodległy. Kozłowski zauważył, że podróż z Warszawy do Pragi nie napotyka żadnych utrudnień ze strony władz carskich oraz cesarskich. Czechy uważał za kraj przodujący pod względem rozwoju intelektualnego, dlatego starał się zgłębić problematykę społeczno-kulturalno-polityczną³². Starał się, aby polscy uczeni zapoznali się z dorobkiem naukowym czeskich filozofów. W tym celu w 1923 roku w Poznaniu założył Koło Polsko-Czechosłowackie, które za cel obrało sobie zbliżenie polsko-czechosłowackie. Pomysłodawcą powołania Towarzystwa był Ignacy Hanusz – profesor Wyższej Szkoły Handlowej oraz

²⁸ H. Pavlincová, *Karel Vorovka...*, dz. cyt., s. 226.

²⁹ K. Vorovka, *Druhý kongres polskich filosofů*, „Filosofie” 1927, nr 2, s. 59–61.

³⁰ M. Ďurčanský, *Od niezgody...*, dz. cyt., s. 161 i nast. Poza tym, jak do tej pory jedynymi Polakami uhonorowanymi doktoratem honorowym Uniwersytetu Karola w Pradze byli Adam Michnik (2009) oraz Janusz Siatkowski (1998). Kandydaturę obu panów wysunął Wydział Filozoficzny, ale żaden z nich nie reprezentuje filozofii jako dziedziny wiodącej.

³¹ Oprócz Głombika doktorat honorowy otrzymał także abp prof. Alfons Nossol (2000) oraz Stanisław Urbańczyk (1991). Pokusiłem się również, aby zbadać sytuację przyznawania honorowych doktoratów przez Uniwersytet Ostrawski, kolejny duży czeski ośrodek akademicki i okazało się, że to zaszczytne wyróżnienie otrzymało dwóch Polaków: Antoni Furdal (2004) oraz Ewa Marynowicz-Hetka (2011). Jednak żadna z tych osób nie reprezentuje filozofii jako wiodącej dyscypliny naukowej.

³² J. Kozeński, *Władysław M. Kozłowski a zbliżenie polsko-czechosłowackie*, [w:] B. Andrzejewski (red.), *Mysł i życie. O humanizmie polskim Władysława M. Kozłowskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1985, s. 121 i nast.

lektor języka czeskiego na Uniwersytecie Poznańskim. Niestety nie wszystkie plany naukowe udało się zrealizować, ponieważ Towarzystwo mogło liczyć tylko na wsparcie finansowe swoich członków, nie otrzymywało ono dotacji od państwa. Kozłowski wykorzystywał każdą okazję, aby pojednać, przynajmniej na bazie nauki, narody polski i czechosłowacki. Towarzystwo organizowało szereg spotkań, na których zapoznawano publiczność z dorobkiem czechosłowackim: muzycznym, literackim, kulturalnym, naukowym³³. Działalność Towarzystwa w Poznaniu cieszyła się dużym zainteresowaniem mieszkańców miasta. Wyniki pracy m.in. Kozłowskiego przyczyniły się do tego, że polscy czytelnicy zaczęli się interesować czeską myślą filozoficzną. Dzięki jego staraniom Wielkopoleanie mieli okazję nie tylko poznać bogaty dorobek kulturalny Czechów, ale także zmienić swój stosunek do południowych sąsiadów Polski. Kozłowski oraz inni działacze Towarzystwa przyczynili się także do tego, że na falach poznańskiego radia coraz częściej reprezentowana była czeska muzyka. Przez poznańską rozgłośnię nadawano audycje, które poszerzały orientację Polaków w zakresie muzyki operowej oraz literatury i kultury. Jego starania w zakresie krzewienia kultury i nauki czeskiej przyniosły w późniejszym okresie wymierne korzyści. Kiedy Tomasz Masaryk obchodził 75. Urodziny, prof. Kozłowski zorganizował w auli Uniwersytetu Poznańskiego akademię ku czci prezydenta Czechosłowacji. Uroczystość cieszyła się bardzo dużym zainteresowaniem. Na akademię przyszli nie tylko mieszkańcy Poznania, ale również przedstawiciele władz lokalnych i kraju³⁴.

W 1931 roku w Poznaniu zorganizowano zjazd wszystkich przedstawicieli istniejących w Polsce towarzystw polsko-czechosłowackich. Podobny zjazd zorganizowano w roku 1932, na którym dyskutowano o sposobach i możliwościach propagowania dorobku Czechów wśród Polaków. Do 1939 roku Towarzystwo zapoznawało członków oraz osoby zainteresowane z wieloma zagadnieniami dotyczącymi Czechosłowacji³⁵. Należy także wspomnieć, iż w ramach działalności tego Towarzystwa W.M. Kozłowski postanowił przetłumaczyć na język polski wielkie dzieło Tomaša Masaryka – pierwszego prezydenta Czechosłowacji *Rewolucja światowa*. Kozłowski w latach 1923–1924 prowadził wykłady o polskiej filozofii na Uniwersytecie Karola w Pradze. Pod koniec lat 20. XX wieku współpracował z Biblioteką Słowiańską w Pradze.

Należy wspomnieć, iż Kozłowski fascynował się filozofią czeską. Nawiązał kontakt naukowy z Josefem Tvrđym, Fratiškiem Krejčim, Fratniškiem Drtiną oraz Tomášem Masarykiem. Starania Kozłowskiego, aby polscy filozofowie orientowali się w dorobku czeskich filozofów, zostały docenione przez Czechów: w jednym z numerów „Czeskiej Myśli” opublikowali artykuł poświęcony myśli filozoficznej oraz so-

³³ J. Koziński, *Towarzystwo Polsko-Czechosłowackie w Poznaniu w latach 1923–1939*, „Przełęcz Zachodni” 1960, nr 2, s. 337–346.

³⁴ J. Koziński, *Władysław M. Kozłowski a zbliżenie...*, dz. cyt., s. 130 i nast.

³⁵ Chciałbym nadmienić, iż podobne towarzystwa powstawały w innych miastach Rzeczpospolitej: w Gdańsku, we Lwowie, w Warszawie i Krakowie.

cjologicznej Władysława Kozłowskiego³⁶. Te trzy artykuły zostały wydane z okazji 70. urodzin profesora. Czescy czytelnicy mieli okazję w tych trzech artykułach możliwość zapoznania się z bogatym dorobkiem Kozłowskiego. Jego dokonania na tym polu opisał dosyć dokładnie Neuman. Poza tym, analizując teksty filozoficzne opublikowane przez polskich filozofów, można natknąć się na tekst Kozłowskiego *Wiedza a filozofia*, w którym polski filozof wskazuje na to, iż filozofia w aktualnej sytuacji jest w stanie człowieka oświecić w wielu kwestiach. Nauka ta, zdaniem Kozłowskiego może oświecić ludzkość, tylko czy jest ona w stanie pojąć to oświecenie?³⁷. Na koniec rozważań o staraniach Kozłowskiego, aby Polacy mieli możliwość zapoznania się z dorobkiem filozoficznym czeskich naukowców, należy wspomnieć, iż polski uczony dokonał tłumaczenia obszernej pracy Tomaša Masaryka *Rewolucja światowa*³⁸.

Ważnym wydarzeniem, które zbliżyło polskich i czeskich filozofów, było zorganizowanie w dniach 2–7 września 1934 roku w Pradze VIII Międzynarodowego Kongresu Filozoficznego, którego głównym celem było przeanalizowanie światowego dorobku naukowego w zakresie filozofii, jaki dokonał się od ostatniego kongresu³⁹. Uczestnicy kongresu starali się także ustalić, na jakie problemy aktualnie filozofia jest zorientowana, czy owa orientacja jest słuszna. Emanuel Rádl, który także uczestniczył w analizowanym kongresie, zauważył, iż uczestnicy zbyt zajęli się ciekawostkami filozoficznymi, zamiast poinformować świat nauki o interesujących publikacjach oraz o komplikującej się sytuacji społecznej w Europie, a także o podstawowych problemach rozwoju kulturalnego człowieka. Rádl domagał się również, aby na tym kongresie ustalić aktualne zadanie, jakie ma do wykonania filozofia. Jednocześnie podkreślał, aby ludzkość miała świadomość, iż filozofia to nauka, która porusza, bada, analizuje kwestie, które mają realny związek z życiem człowieka. Istotą filozoficznego myślenia, zdaniem czeskiego filozofa, nie jest tylko formułować problemy, ale także ukazywać ich rozwiązania⁴⁰.

Na kongres przybyła liczna delegacja polska, w skład której wchodził m.in.: Włodzimierz M. Kozłowski, Jan Łukasiewicz, Kazimierz Ajdukiewicz, Jan Bocheński, Roman Ingarden, Kazimierz Twardowski, Witold Lutosławski oraz Alfred Tarski. Wszyscy wzięli czynny udział w kongresie, wygłaszając swoje referaty naukowe oraz uczestnicząc w dyskusjach.

³⁶ L. Neuman, *Filosofické a sociologické dílo W.M. Kozłowského (K jeho 70. narozeninám)*, „Česká mysl” 1929, nr 5, s. 385–401; 1930, nr 1, s. 18–31; nr 6, s. 481–500.

³⁷ W.M. Kozłowski, *Věda a filozofie*, „Česká mysl” 1931, nr 3, s. 193–206.

³⁸ Chciałbym także wspomnieć, iż prof. W.M. Kozłowski był członkiem Czeskiej Akademii Nauk, Klubu Polskiego w Pradze, Klubu Polskiego w Pilźnie, Organizacji Czechosłowacko-Polskiej w Pradze.

³⁹ E. Rádl, *K programu VIII. Mezinárodního sjezdu filosofického v Praze*, „Česká mysl” 1932, nr 1, s. 3–7.

⁴⁰ Tamże, s. 4. Problemów czeski filozof poruszył znacznie więcej. Niniejsze opracowanie umożliwia omówienie ich wszystkich.

Wystąpienia polskich filozofów utwierdziły czeskich naukowców w tym, iż pozycja Polaków na arenie międzynarodowej była bardzo silna i znacząca. Sam Jan Patočka zwrócił uwagę na wystąpienie Romana Ingardena, o którym powiedział, iż był to dla niego najbardziej interesujący referat na tym kongresie, ponieważ Ingarden wypowiadał się na temat neopozytywizmu, który w tym czasie intrygował naukowo Patočkę. Obaj filozofowie mieli także możliwość spotkać się i wymienić swoje spostrzeżenia⁴¹.

Wśród prelegentów był także Jan Patočka, który starał się poznać dokonania polskich filozofów, w czym wydatnie pomagał mu Roman Ingarden, ponieważ polskiego i czeskiego uczonego łączyła znajomość ze wspólnym promotorem pracy doktorskiej – Edmundem Husserlem. Poza tym Ingarden oraz Patočkę łączyła wspólna pasja naukowa – fenomenologia. Obaj panowie mieli okazję spotkać się na niejednej konferencji naukowej, podczas której żywo dyskutowali o kwestiach filozoficznych poruszanych przez czeskich i polskich uczonych.

W latach 30. XX wieku w Czechosłowacji jedynym czeskim filozofem, który regularnie publikował recenzje o filozofii polskiej w czasopiśmie „Česká mysl”, był František Bicek. W swoich artykułach czeski uczoney wskazywał, że cechą charakterystyczną polskiej filozofii jest jej związek z warunkami egzystencji narodu polskiego. Uważał, że filozofia polska ma swoiste rysy, które wyróżniają polską filozofię od filozofii europejskiej. Bicek zauważał również, iż polska myśl filozoficzna jest zaabsorbowana metafizyką, wielkimi syntezami filozoficznymi oraz staraniami, aby świat zreformować. Znaczną część artykułu Bicka zajmuje polski mesjanizm, który stał się iluzją polskiej emigracji skoncentrowanej w Paryżu. Ponadto filozof wspomina takich polskich filozofów jak: Józef Hoene-Wroński, Józef Gołuchowski, Bronisław Trentowski, Karol Libelt, Józef Kremer, Augustyn Cieszkowski, Andrzej Towiański oraz (co może dziwić) Adam Mickiewicz⁴².

Analizując zasoby wielu polskich periodyków filozoficznych, natknąłem się na artykuł Kazimierza Ajdukiewicza⁴³, który po śmierci prezydenta Czechosłowacji Tomaša Masaryka – będącego również filozofem, napisał o jego filozofii. Nie jest to może tekst zbyt obfity w treść, ale wskazuje, że dla polskich filozofów myśl Masaryka była nie tylko znana, ale także bardzo doceniana. W artykule tym Ajdukiewicz pominął informacje dotyczące życia prywatnego Masaryka. Polski uczoney skoncentrował się na głównych poglądach filozoficznych prezydenta. Czytelnik miał możliwość poznać przekrój tematów, którymi interesował się naukowo Masaryk.

Część numeru 10. „Ruchu Słowiańskiego” z 1937 roku była także poświęcona osobie Masaryka. W numerze tym umieszczono tekst prezydenta Poznania Cyryla Ratajskiego *Słowo wstępne wygłoszone w Poznaniu na uroczystości ku czci Prof. Ma-*

⁴¹ J. Zumr, *S Janem Patočkou o filosofii a filosofech*, „Filosofický časopis” 1967, nr 5, s. 58–59.

⁴² F. Bicek, *Základní rysy polské filosofie novověké*, „Česká mysl” 1931, nr 3, s. 244–250.

⁴³ K. Ajdukiewicz, *Filozofia T.G. Masaryka*, „Ruch Słowiański” 1937, nr 9, s. 172 i nast.

saryka w dniu 29 września 1937 roku⁴⁴. Podkreślano w nim zasługi nie tylko jako uczonego, ale także polityka, pierwszego prezydenta Czechosłowacji, dzięki którego staraniom kraj uzyskał niepodległość. W numerze tym znalazło się także wspomnienie o prezydencie, które spisał etnograf prof. dr Adam Fischer z Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie⁴⁵. Fischer przytoczył okoliczności wręczenia Masarykowi portretu namalowanego przez polskiego malarza Gileckiego w dniu 18 maja 1928 roku na Hradczanach. Wśród delegatów Fischer wymienił prof. Kozłowskiego, który wiele lat poświęcił na zbliżenie między Polakami i Czechami. W końcowej części wspomnienia Fischer porównał Masaryka do marszałka Józefa Piłsudskiego. Jak zauważył „Obaj ci wielcy mężowie stanu nie szli polinii najmniejszego oporu i nie prawili swojemu narodowi komplementów, ale z całym krytycyzmem w razie potrzeby wskazywali błędy i wady, chcąc swój naród przestrzec i poprawić”⁴⁶. Ostatni tekst poświęcony osobie Masaryka napisał slawista prof. dr Henryk Ułaszyn⁴⁷. Jego zdaniem Masaryk jest osobą, która ma wiele zasługi w budowaniu humanizmu. Wskazywał nie tylko na zasługi Masaryka jako polityka, demokracji i kreatora wolnej Czechosłowacji. Podkreślił, iż dorobek naukowy czeskiego myśliciela jest znany i tłumaczony na wiele języków obcych. Śmierć Masaryka spowodowała, że państwo straciło nie tylko wielkiego męża stanu, ale także patriotę, który poświęcił swoje życie odrażdżającej się Czechosłowacji.

Tadeusz Kroński (1907–1958) to kolejny uczony, który wykazywał naukową pasję do filozofii czeskiej. W latach 1937–1938 odbywał w Pradze na Uniwersytecie Karola pobyt studyjny. Miał okazję poznać współczesną czeską myśl filozoficzną, życie kulturalne Pragi oraz samego Jana Patočkę i fenomenologię⁴⁸. Krońskiego i czeskiego uczonego połączyła także osobista przyjaźń. Poza tym obu naukowcom zależało na zbliżeniu środowisk naukowych – polskiego i czeskiego. Polski filozof nawiązał naukowe kontakty z Praskim Kołem Filozoficznym. Kroński recenzował także prace niektórych czeskich filozofów: L. Riegera, J. Krala, F. Pelikana, J. B. Kozaka oraz J. Patočki. Należy także wspomnieć, iż razem z Krońskim Patočka przetłumaczył tekst polskiego filozofa Joachima Metallmanna na język czeski *Poměr Josefa Tvrdeho k polské filosofii*⁴⁹.

Po powrocie z pobytu studyjnego w Pradze polski uczony opublikował recenzję książki Patočki *Přirozený svět jako filosofický problem* opublikowanej w Pradze w 1936 roku. Recenzja ukazała się w czasopiśmie „Atheneum” w 1939 roku pod

⁴⁴ C. Ratajski, *Słowo wstępne wygłoszone w Poznaniu na uroczystości ku czci Prof. Masaryka w dniu 29 września 1937 roku*, „Ruch Słowiański” 1937, nr 10, s. 191–193.

⁴⁵ A. Fischer, *Wspomnienie*, „Ruch Słowiański” 1937, nr 10, s. 191.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ H. Ułaszyn, *Za Tomaszem Masarykiem*, „Ruch Słowiański” 1937, nr 10, s. 193 i nast.

⁴⁸ Cz. Głombik, *Polski powojenny powrót do Jana Patočki*, „Edukacja Filozoficzna” 2016, numer specjalny, s. 168.

⁴⁹ Tekst ukazał się w periodyku filozoficznym „Česká mysl” 1937, nr 5, s. 298–302. Na końcu tekstu widnieje informacja, że artykuł ten został przetłumaczony przez T. Krońskiego i J. Patočkę.

tytułem *Filozofia i świat naiwny* i była to pierwsza wzmianka w Polsce o poglądach filozoficznych Patočki⁵⁰. W recenzji tej Kroński wskazał na to, iż w poznawaniu świata pomocna jest metoda fenomenologiczna, mająca charakter subiektywny. Zdaniem polskiego filozofa, praca Patočki uzmysławia, iż obiektywizm naukowy jest przesądem, rzeczywistość należy odbierać tak, jak nam się jawi, ponieważ „absolutna rzeczywistość” nie istnieje. Patočka proponuje poznanie świata jako czystego fenomenu.

Do Krońskiego dołączyła także Irena Krzemińska, późniejsza żona filozofa, która była uczennicą Romana Ingardena. Od 1939 roku kontakty z Patočką kontynuowali wspólnie. Byli pierwszymi filozofami polskimi, którzy starali się propagować poglądy Patočki. Niestety, wybuch II wojny światowej utrudnił kontakty rodziny Krońskich z czeskim filozofem oraz innych polskich uczonych z naukowcami południowego sąsiedzi Polski.

Druga wojna światowa zahamowała wszelką współpracę i wymianę myśli między czeskimi i polskimi filozofami. Także sytuacja po wojnie nie była wcale lepsza. W zniszczonej Polsce nie było warunków, aby nawiązywać współpracę naukową z Czechami. Należało najpierw stworzyć warunki do pracy dydaktycznej, kształcąc studentów, promując zdolnych naukowców, aby potem myśleć o wymianie naukowej między narodami Czech i Polski. Odpowiednie okoliczności do współpracy naukowej zaistniały dopiero po śmierci Stalina w 1953 roku.

Ważnym wydarzeniem naukowym było ukazanie się w 1939 roku podwójnego numeru czeskiego periodyku „Ruch filozofický”, w którym umieszczono teksty wybitnych polskich filozofów: Tadeusza Kotarbińskiego, Władysława Tatarkiewicza, Leona Chwistka, Jerzego Brauna, Benedykta Bornsteina, Kazimierza Wize, Bolesława Gaweckiego, Jana Leszczyńskiego. Opublikowano również streszczenie referatu Kazimierza Ajdukiewicza.

Relacje polsko-czeskie po roku 1945

Po II wojnie światowej między Czechosłowacją a Polską istniały sporne kwestie, jednak te zostały przez oba kraje dosyć szybko rozwiązane, co także wpłynęło na współpracę naukową. Już w 1946 roku Polska i Czechosłowacja podpisały umowę o współpracy kulturalnej, w wyniku której reaktywowano towarzystwa, także naukowe, które w celach swojej działalności miały współpracę międzynarodową. Umowa gwarantowała również wymianę przedstawicieli nauki⁵¹. Ważnym wydarzeniem, mającym związek ze współpracą naukową polskich i czeskich uczonych było podpisanie

⁵⁰ T. Kroński, *Filozofia i świat naiwny*, „Ateneum. Czasopismo poświęcone sprawom kultury” 1939, nr 1, s. 126–131.

⁵¹ A. Szczepańska-Dudziak, *Polsko-czechosłowackie kontakty kulturalne i naukowe 1945–1956*, „Historia Slavorum Occidentis” 2015, nr 1, s. 214.

umowy między Polską Akademią Nauk oraz Czechosłowacką Akademią Nauk, które miało miejsce w 1955 roku. Umowa ta zakładała, oprócz współpracy i rozwiązywania problemów naukowych, także wzajemne kształcenie kadr, wymianę wiedzy, materiałów, ekspertów i doświadczeń. Współpracę dosyć szybko nawiązali historycy, językoznawcy, matematycy czy fizycy. Co się tyczy filozofów, efekty umowy z roku 1955 były raczej nikłe. Anna Szczepańska-Dudziak, która przenalizowała wiele dokumentów zgromadzonych w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP, Archiwum Zakładowym Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Archiwum Polskiej Akademii Nauk oraz archiwa znajdujące się na terenie Republiki Czeskiej – nie natknęła się na żadne dokumenty, które potwierdziłyby, że między polskimi i czeskimi filozofami doszło do współpracy.

Okres postalinowski sprzyjał kontaktom naukowym. W roku śmierci Stalina został powołany Instytut Filozofii Czechosłowackiej Akademii Nauk. Niektórzy pracownicy tegoż instytutu odrzucali marksistowską koncepcję interpretacji filozofii. Uwagę czeskich filozofów przykuwała dyskusja, jaka toczyła się na płaszczyźnie filozoficznej rozgrywająca się na łamach czasopism: „Po Prostu” i „Nowa Kultura”, które były w Czechach dostępne. Poglądy niektórych polskich filozofów spotkały się z zainteresowaniem naukowców czeskich⁵². Poza tym w dniach 14–17 kwietnia 1958 roku Instytut Filozofii zorganizował konferencję o charakterze międzynarodowym pn. „Filosofie v dějinách českého národa”. Udział w tej konferencji wziął udział tylko jeden polski filozof – Tadeusz Kroński, który był także pierwszym polskim gościem, który odwiedził Instytut Filozofii. Niestety, tekst Krońskiego nie znalazł się w książce pokonferencyjnej⁵³.

Współpracę z polskimi filozofami nawiązał Josef Zumr, który w 1959 roku przyjechał do Warszawy na miesięczny staż naukowy. Zumr odbył staż w Instytucie Filozofii i Socjologii PAN. Miał także okazję spotkać i porozmawiać z wieloma polskimi filozofami: Barbarą Skargą, Juliuszem Domańskim, Andrzejem Walickim, Jerzym Szackim i innymi. Zumr wraz z Ireną Krońską napisał „Słownik filozofów”, w którym znalazło się kilkadziesiąt haseł o czeskich filozofach.

W 1960 roku Czechosłowację odwiedził prezes PAN prof. Tadeusz Kotarbiński na wyraźne zaproszenie prezesa Czechosłowackiej Akademii Nauk. Jednym z celów ówczesnej wizyty było poznanie Jana Patočki, którego Kotarbiński znał z recenzji jego prac oraz artykułów Tadeusza Krońskiego, powołującego się na dorobek czeskiego uczonego⁵⁴. Należy w tym miejscu nadmienić, iż na łamach polskich periodyków ukazało się około 20 artykułów Patočki, które zostały przetłumaczone przez Tadeusza

⁵² J. Zumr, *Rozdział z polsko-czeskiej współpracy w filozofii*, „Edukacja Filozoficzna” 2000, nr 29, s. 392.

⁵³ J. Popelová-Otáhalová, K. Kosík (red.), *Filosofie v dějinách českého národa*, Praha 1958.

⁵⁴ J. Zumr, *Jan Patočka a polští filosofové*, [w:] B. Szostek, A. Noras (red.), *Filozofia i czas przeszły. Profesorowi Czesławowi Głombikowi w 70. rocznicę urodzin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005, s. 234.

i Irenę Krońskich, Krzysztofa Michalskiego, Juliusza Zychowicza oraz Jana Andrzeja Kłoczowskiego⁵⁵. W języku polskim zostały także wydane niektóre książki czeskiego filozofa: *Eseje heretyckie z filozofii historii, Kim są Czesi?*

Na początku lat 60. XX wieku między Instytutem Filozofii Czechosłowackiej Akademii Nauk a Instytutem Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk udało się w końcu podpisać umowę o współpracy w dziedzinie historii filozofii. Pierwszym dowodem, że współpraca istnieje nie tylko na papierze, było zorganizowanie między 1 a 5 grudnia w 1964 roku konferencji, którego organizatorem był Instytut Filozofii i Socjologii PAN w Warszawie. Do stolicy przyjechała wtedy grupa czeskich historyków filozofów, którzy wzięli udział w międzynarodowej konferencji pn. „Bój o Hegla u Słowian”. Książka pokonferencyjna ukazała się także w Czechosłowacji, w Pradze w 1967 roku w języku niemieckim: *Der Streit um Hegel bei den Slawen*. W publikacji tej znalazły się teksty również polskich uczonych: Marii Janion, Jana Garewicza, Bronisława Baczki, Aleksandra Orłowskiego, Zbigniewa Kuderowicza czy Barbary Skargi. Uczestnicy tej konferencji zastanawiali się nad wpływem filozofii Hegla na myśl filozoficzną narodów słowiańskich. Polscy uczeni mieli także możliwość poznać ideowy profil czeskiego heglizmu w XIX wieku⁵⁶, który przybliżyła czeska filozof dr Irena Michňáková. Natomiast horyzonty polskiego heglizmu przybliżył Czechom prof. Bronisław Baczko. Na konferencji wystąpili również: dr Andrzej Walicki, doc. Karel Michňák, dr Elena Várossová, prof. Maria Janion, dr Josef Zumr, dr Zbigniew Kuderowicz, dr Jan Garewicz, prof. Jerzy Ładyka, prof. Aleksander Orłowski.

Dwa lata później w 1966 roku w Pradze odbyła się kolejna międzynarodowa konferencja poświęcona filozofii Hegla. Na tę konferencję przybyła żona wybitnego polskiego filozofa (Tadeusza Krońskiego) Irena Krońska – także filozofka.

W tym samym czasie Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Karola w Pradze odwiedziło wielu polskich filozofów, do których należy zaliczyć: Jana Legowicza, Zdzisława Kuksiewiczza, Władysława Seńkę, Jerzego Korolca, Barbarę Skargę, Jana Garewicza, Henryka Hinza, Andrzeja Walickiego, Bronisława Baczkę, Leszka Kołakowskiego oraz Zofię Włodek. Wszyscy, którzy przyjeżdżali do Pragi na staż naukowy, chcieli koniecznie poznać prof. Jana Patočkę. Czeski filozof nigdy nie rezygnował z takich spotkań. Zawsze chętnie spotykał się z polskimi filozofami. Był bardzo mocno zaangażowany w poznanie fenomenologii w wykonaniu Leszka Kołakowskiego⁵⁷.

Lata 60. XX wieku są także czasem, w którym czescy filozofowie, tacy jak: Ivo Tintera, Josef Zumr oraz Pavel Materna, starali się rozwijać polsko-czeskie relacje filozoficzne. Josef Zumr przetłumaczył na język czeski pracę Krońskiego *Faszyzm i tradycja europejska*.

⁵⁵ Pełny opis tekstów filozofa przetłumaczonych na język polski zawarty jest w: D. Bęben, M. Kornecki, *Polska bibliografia Jana Patočki*, „Czasopismo Filozoficzne” 2010, nr 6, s. 129–134.

⁵⁶ J. Zumr, *Hegel a Slované*, „The Bohemian Reformation and Religious Practice” 1965, nr 13, s. 398–402.

⁵⁷ D. Bęben, M. Kornecki, *Polska bibliografia...*, dz. cyt., s. 129–134.

W latach 70. XX wieku polscy filozofowie specjalizujący się w historii filozofii średniowiecznej pomogli czeskim naukowcom opracować źródłowe materiały średniowiecznych manuskryptów, które znajdowały się w praskich bibliotekach i archiwach. W opracowaniu tych źródeł pomagali: Władysław Seńko, Zdzisław Kuksewicz oraz Jerzy Korolec. W Czechosłowacji w 1975 roku Ivo Tretera przetłumaczył na język czeski pracę Jana Legowicza *Filosofie – bytí, myšlení, jednáni*. Ponadto Tretera starał się na łamach polskich periodyków informować o dokonaniach czeskich filozofów⁵⁸. Należy ubolewać, iż nie ukazała się żadna recenzja prac Legowicza przetłumaczona na język czeski.

W 1971 roku Polskę odwiedził Jan Patočka na zaproszenie Ireny Krońskiej i Janiny Kotarbińskiej. Spotkał się na płaszczyźnie nieoficjalnej z małą grupą polskich filozofów. Podczas zebrania Polskiego Towarzystwa Filozoficznego czeski uczony wygłosił wykład o Husserlu o jego pojęciu kryzysu. Zachowała się także korespondencja Patočki z Krońską, z której dowiadujemy się, iż oboje uczeni utrzymywali nie tylko więź emocjonalną (przyjaźń) ale również naukową. Korespondencja między nimi była prowadzona w języku francuskim. W Archiwum Patočki w Pradze znajduje się ponad sto listów, pochodzących z okresu od lat 30. XX wieku do 1974 roku, w którym Irena Krońska zmarła. Po zapoznaniu się z listami między oboma filozofami okazuje się, że spotkanie filozofów polskich z czesкими na gruncie naukowym wymagało ogromnego przygotowania. Poza tym Krońska, jak i Patočka, postanowili prowadzić korespondencję właśnie w języku francuskim (a nie w języku niemieckim, który oboje doskonale znali), aby mieć większą swobodę formułowania wypowiedzi, ponieważ ich listy były na pewno analizowane przez cenzurę. Ich pierwsze spotkanie prawdopodobnie miało miejsce w roku 1937 lub 1938⁵⁹. Narzeczony Krońskiej przyjaźnił się z czeskim uczonym, którego poznał podczas naukowego pobytu w Pradze, o czym była już mowa we wcześniejszej części tego artykułu. Patočka postanowił przetłumaczyć na język czeski artykuł Krońskiej (jeszcze wtedy Krzemińskiej – narzeczonej Tadeusza Krońskiego), który był poświęcony fenomenologii przekładu literackiego⁶⁰. Wybuch II wojny światowej przerwał ich korespondencję. Korespondencja jest kontynuowana około 1949 roku, gdy Krońscy wracają do Polski. Kontakt listowny mocno ożywia się w 1968 roku, gdy Patočka został zmuszony przez reżim komunistyczny do pójścia na emeryturę. Ich listy poruszają kwestię tragicznego losu, jaki spotkał naród polski i czeski, żywiąc nadzieję, iż obecna sytuacja ulegnie znaczącej poprawie⁶¹.

⁵⁸ J. Zouhar, *O czesko-polskich relacjach filozoficznych „Studia z Filozofii Polskiej”* 2012, nr 5, s. 200.

⁵⁹ W. Starzyński, *Korespondencja Ireny Krońskiej i Jana Patočki jako ważny dokument czesko-polskiego życia filozoficznego*, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 2013, vol. 58, s. 360.

⁶⁰ I. Krzemińska, *Poznamky k otazce literárního překlada*, „Česká mysl” 1938, nr 1–2, s. 41–51.

⁶¹ Należy w tym miejscu nadmienić, iż w 2018 roku Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk opublikował przetłumaczoną korespondencję między Ireną Krońską a Janem Patočką – *Korespondencja Jana Patočki z Ireną Krońską i Krzysztofem Michalskim (wraz z listami Tadeusza*

Zainteresowania polską filozofią na terenie czeskim obudził Czesław Głombik, naukowiec związany z Uniwersytetem Śląskim. Spowodował również, że filozofia czeska zagościła na dobre na łamach polskich periodyków filozoficznych. Głombik nawiązał kontakty z czeskimi filozofami związanymi z Uniwersytetem Palackiego w Ołomuńcu oraz Uniwersytetem Masaryka w Brnie. Spowodował także, iż czescy filozofowie mieli możliwość zapoznania się z bogatym dorobkiem polskich filozofów.

Podsumowanie

Współpraca między czeskimi a polskimi naukowcami, nie tylko na płaszczyźnie filozoficznej, nie powinna opierać się tylko na poczuciu łączności językowej i kulturowej. Łączność Polski z Czechami ugruntowana została wiele wieków temu. Jednak relacje, jakie występują między tymi narodami, nadal nie są zadowalające. Dowodem tego jest fakt, że do chwili obecnej polski filozof nie może w swoim ojczystym języku zapoznać się z monografią, która przybliżyłaby całe bogactwo myśli filozoficznej naszych południowych sąsiadów. Dostrzegam również i to, że na łamach periodyków naukowych nie pojawiają się prace współczesnych czeskich filozofów. Jeśli już jakieś prace się ukazują, to omawiają lub komentują poglądy Tomaša Masaryka, Jana Patočki lub Jana Amosa Komeńskiego. A przecież w obszarze czeskiej filozofii jest wielu wybitnych filozofów, których dorobek należy poznać. Wielkie zasługi w przybliżaniu czeskiego dorobku filozoficznego ma na pewno prof. Jan Zouhar, na co dzień związany z Uniwersytetem Masaryka w Brnie. Wśród Polaków wielkie zasługi ma w tym zakresie także Czesław Głombik. Miejmy nadzieję, że po stronie czeskiej jak i polskiej znajdą się następcy, którzy będą badać polską i czeską filozofię, tworząc nowe rozdziały w budowaniu relacji między oboma narodami.

Bibliografia

- [bez autora], *Władysław Tatarkiewicz, Historia filozofii, I. Filozofie starověká a středověká, str. 396, II. Filozofie novověká, str. 312. – Lvov, 1931, „Česká mysl” 1931, nr 5.*
- [Ki], *Zpravy, „Česká mysl” 1930, nr 5.*
- Ajdukiewicz K., *Filozofia T. G. Masaryka, „Ruch Słowiański” 1937, nr 9.*
- Bęben D., Kornecki M., *Polska bibliografia Jana Patočki, „Czasopismo Filozoficzne” 2010, nr 6.*

- Bicek F., *Základní rysy polské filozofie novověké*, „Česká mysl” 1931, nr 3.
- Ďurčanský M., *Członkostwo zagraniczne polskich i czeskich uczonych w akademiach narodowych: PAU i ČAVU*, „Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności” 2004, nr 6.
- Ďurčanský M., *Od niezgody do bratniej serdeczności i z powrotem: Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Karola w Pradze a współpraca z nauką polską (1918–1938)*, „Historia Slavorum Occidentis” 2015, nr 1.
- Dybiec J., *Związki Akademii Umiejętności w Krakowie z nauką czeską i słowacką w latach 1873–1918*, [w:] I. Stasiewicz-Jasiukowa, J. Janko (red.), *Z dziejów polsko-czeskich i polsko-słowackich kontaktów naukowych*, Wydawnictwo Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN, Warszawa 1990.
- Fischer A., *Wspomnienie*, „Ruch Słowiański” 1937, nr 10.
- Głombik Cz., *Impulsy i zbliżenia. Siedem szkiców z dziejów czesko-polskich kontaktów filozoficznych*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1996.
- Głombik Cz., *Polski powojenny powrót do Jana Patočki*, „Edukacja Filozoficzna” 2016, numer specjalny.
- Hinc A., *Kontakty między towarzystwami naukowymi na ziemiach polskich pod zaborem – stan i potrzeby badań*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2013, t. LXXII.
- Korespondencja Jana Patočki z Ireną Krońską i Krzysztofem Michalskim (wraz z listami Tadeusza Krońskiego)*, przeł. W. Starzyński oraz Daniel R. Sobota, wstęp W. Starzyński, Wydawnictwo IFIS PAN, Warszawa 2018.
- Kozeński J., *Towarzystwo Polsko-Czechosłowackie w Poznaniu w latach 1923–1939*, „Przegląd Zachodni” 1960, nr 2.
- Kozeński J., *Władysław M. Kozłowski a zbliżenie polsko-czechosłowackie*, [w:] B. Andrzejewski (red.), *Myśl i życie. O humanizmie polskim Władysława M. Kozłowskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1985.
- Kozłowski W.M., *IV Kongres Filozoficzny Międzynarodowy w Bolonii*, „Kurier Warszawski” 1911, nr 109.
- Kozłowski W.M., *Věda a filozofie*, „Česká mysl” 1931, nr 3.
- Kroński T., *Filozofia i świat naiwny*, „Ateneum. Czasopismo poświęcone sprawom kultury” 1939, nr 1.
- Krzemińska I., *Poznamky k otazce literárního překladu*, „Česká mysl” 1938, nr 1–2.
- Lichočka H., *Akademia Umiejętności (1872–1918) i jej czescy członkowie*, „Prace Komisji Historii Nauki PAU” 2015, t. XIV.
- Majakowska R., *Poczet członków Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1872–2000*, Wydawnictwo Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2006.
- Metallmann J., *Elementy příčinného determinismu*, „Ruch filozofický” 1933/1934, nr 10.
- Metallmann J., *Elementy příčinného determinismu*, „Ruch filozofický” 1936/1937, nr 11.
- Metallmann J., *Logika*, „Kwartalnik Filozoficzny” 1939, nr 1.

- Metallmann J., *O współczesnej filozofii polskiej*, „Epoka” 1932, nr 12.
- Metallmann J., *Poměr Josefa Tvrdeho k polské filosofii*, „Česká mysl” 1937, nr 5.
- Mlynarčík P., *Josef Tvrdy a filozofia polska*, „Studia z Filozofii Polskiej” 2010, t. 5.
- Neuman L., *Filosofické a sociologické dílo W. M. Kozłowského (K jeho 70. narozeninám)*, „Česká mysl” 1929, nr 5; 1930, nr 1; 1930, nr 6.
- Pavlincová H., *Karel Vorovka. Cesta matematika k filosofii*, Wydawnictwo Filozofický ústav AV ČR, Praha 2010.
- Pavlincová H., *Lístek do kroniky česko-polských filozofických vztahu*, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, „Studia philosophica” 2001, vol. 50.
- Popelová-Otáhalová J., Kosík K. (red.), *Filosofie v dějinách českého národa*, Praha 1958.
- Rádl E., *K programu VIII. Mezinárodního sjezdu filozofického v Praze*, „Česká mysl” 1932, nr 1.
- Ratajski C., *Słowo wstępne wygłoszone w Poznaniu na uroczystości ku czci Prof. Masaryka w dniu 29 września 1937 roku*, „Ruch Słowiański” 1937, nr 10.
- Stark S., Strumiłło T., *IV Międzynarodowy Kongres Filozoficzny w Bolonii*, „Ruch Filozoficzny” 1911, nr 5.
- Starzyński W., *Korespondencja Ireny Krońskiej i Jana Patočka jako ważny dokument czesko-polskiego życia filozoficznego*, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 2013, vol. 58.
- Straszewski M., *Czwarty Międzynarodowy Kongres Filozofii w Bolonii*, „Przegląd Powszechny” 1911, t. 110.
- Szałata K., *Obraz filozofii polskiej na kongresach i zjazdach dwudziestolecia międzywojennego*, „Rocznik Historii Filozofii Polskiej” 2009/2010, nr 23.
- Szczepeńska-Dudziak A., *Polsko-czechosłowackie kontakty kulturalne i naukowe 1945–1956*, „Historia Slavorum Occidentis” 2015, nr 1.
- Ułaszyn H., *Za Tomaszem Masarykiem*, „Ruch Słowiański” 1937, nr 10.
- Vorovka K., *Druhý kongres polských filosofů*, „Filosofie” 1927, nr 2.
- Vorovka K., *Powroty materializmu w filozofii*, [w:] *Księga pamiątkowa Drugiego Zjazdu Filozoficznego*, „Przegląd Filozoficzny” 1928, nr 1–2.
- Vorovka K., *Recidivy materializmu ve filozofii*, „Ruch Filozoficzny” 1927, nr 2.
- Vorovka K., *Science, philosophie, religion*, „Ruch Filozoficzny” 1925, nr 7–8.
- Zouhar J., *O czesko-polskich relacjach filozoficznych*, „Studia z Filozofii Polskiej” 2012, nr 5.
- Zumr J., *Hegel a Slované*, „The Bohemian Reformation and Religious Practice” 1965, nr 13.
- Zumr J., *Jan Patočka a polští filosofové*, [w:] B. Szostek, A. Noras (red.), *Filozofia i czas przeszły. Profesorowi Czesławowi Głombikowi w 70. rocznicę urodzin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005.
- Zumr J., *Rozdział z polsko-czeskiej współpracy w filozofii*, „Edukacja Filozoficzna” 2000, vol. 29.
- Zumr J., *S Janem Patočkou o filosofii a filosofech*, „Filozofický časopis” 1967, nr 5.

Polish-Czech philosophical contacts until the 1970s

Abstract: Cooperation between Czech and Polish philosophers began with the emergence of universities in Prague and Krakow. Its intensity increased at the end of the 19th century, when both countries were not yet independent. At that time, research centres in Lviv and Krakow cooperated with Prague. Thanks to the cooperation between Polish and Czech scholars, philosophical achievements could be presented to both nations at conferences, congresses and during meetings of societies promoting Polish and Czech thought.

Keywords: Czech Republic, Poland, Czech-Polish cooperation, philosophy.

About the Author

Sebastian Taboń – PhD in linguistics and pedagogy, employee of the University of Economics and Humanities in Brzeg, teacher of Polish at the Economic School Complex in Opole and the Public Secondary School with Bilingual Branches in Opole. He focuses his research interests on Polish and Czech philosophy of education and Polish-Czech relations in the field of pedagogy and philosophy. He published the following works: *Istota czytania* [*The Essence of Reading*] (2005), *Cywilizacja. Refleksje humanisty* [*Civilization. Humanist Reflections*] (2013); *Edukacja regionalna w szkole średniej* [*Regional education in secondary school*] (2014).